ROBİNSON CRUSOE VE HAY BİN YAKZAN ÜZERİNE BİR İNCELEME

Abdullah ACEHAN¹

<https://orcid.org/0000-0002-3867-978X>

ÖZET

Bazı araştırmacılara göre *Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe* ile *İbn-i Tufeyl'in Hay bin Yakzan* isimli eserleri dünya edebiyatında nesir türünün bir çeşidi olan romanın ilk örnekleri arasında gösterilmektedir. Yine bazı araştırmacılara göre bu iki eser arasında bir takım benzerliklerin olduğu da iddia edilmektedir. Bu çalışmada romanın ilk örnekleri olarak gösterilen bu iki eser üzerinde duruldu. Öncelikli olarak giriş kısmında bahse konu olan bu iki eserin ele alınma sebebi ifade edildi. Daha sonra ele alınan bu iki eser ve yazarları hakkında bilgi verildi. Fakat yazarları hakkında fazla teferruata inilmedi. Devamında ise bu iki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ayrıntılı olarak ifade edildi. En son kısım olarak düşünülen sonuç bölümünde ise bir değerlendirme yapıldıktan sonra bu çalışmada faydalanan kaynakların künyeleri alfabetik olarak sıralanarak incelemeye son verildi.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Nesir, Roman, *Robinson Crusoe*, *Hay bin Yakzan*

A REVIEW ON ROBINSON CRUSOE AND HAY BİN YAKZAN

ABSTRACT

According to some researchers, the Works of Daniel Defoe's *Robinson Crusoe* and İbn-i Tufeyl's *Hay Bin Yakzan* are among the first examples of the novel, which is a type of prose genre in World literature. Again, according to some esearchers, it is claimed that there are some similarities between these two Works. In this stdy, these two Works, which are shown as the first examples of the novel, are focused on. First of all, the reson why these two Works are discussed in the introduction was stated. Later, information was given about these two Works and their authors. But there was not much detail about its authors. Subsequently, the similarities and differences between thesetwo workswere expressed in detail. In the conclusion part, which is considered as the last part, after an evaluation was made, the ags of the sources used in this study were listed alphabetically and the examination as ended.

Keywords: Literature, Prose, Novel, *Robinson Crusoe*, *Hay bin Yakzan*

¹Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aace1968@hotmail.com

Hayatımda derin izler bırakan iki kişi;

Naim Yolaçan ve Prof. Dr. Orhan Okay.

Bu iki kişiden biri olan sayın hocam Prof. Dr. Orhan

Okay'ın aziz hatırasına saygı ve minnetle.

GİRİŞ

Rahmetli hocam Prof. Dr. *Orhan OKAY* ile Sakarya Üniversitesi'nde başladığımız doktora derslerinin bir tanesi nesir üzerineydi. Hocam bu konuya giriş yaptığında -lisans ve yüksek lisans hocalarım Prof. Dr. *Mehmet Tekin* ve Prof. Dr. *Halim Serarslan*'da olduğu gibi- evrensel romanın başlangıcının ilk örnekleri olarak *Robinson Crusoe* ile *Don Kişot*'u vermişti. Bu iki örnek üzerinde epey uzun bir süre durduğumuzu da hatırlıyorum. Ama benim şahsım adına en çok dikkatimi çeken ise *Don Kişot*'tan ziyade *Robinson Crusoe* olmuştu. Hiç şüphesiz *Robinson Crusoe*'a olan ilgimin artmasında *Robinson Crusoe*'un Arap edebiyatına ait bir versiyonunun [*Hay bin Yakzan*] olması da etkiliydi.² Çünkü o yüzyıllarda Arap edebiyatında böyle bir eserin kaleme alınabileceği ihtimalini dahi düşünemiyordum. 1995 yılında başlayan bu *Robinson Crusoe* / *Hay bin Yakzan* ilgisi hep bir köşede sessizce kalmaya devam etti. Tâ ki *Halis Çetin*'in bu konuyla ilgili olarak kaleme aldığı bir yazısını tesadüf veya tevafuk eseri okuyuncaya kadar (Çetin, 2007: 45-69). İşte *Halis Çetin*'in bahse konu olan yazısıyla bir kenarda saklı duran bu *Robinson Crusoe* / *Hay bin Yakzan* ilgisi birden bire ön plana çıkmaya başladı. Hele *Beşir Ayvazoğlu*'nun "*Tevfik Fikret*" isimli çalışmasından öğrendiğim *Ali Canip* [Yöntem]'in *Tevfik Fikret*'in kaleme aldığı *Haluk Defteri*'ni "*Robinson gibi tek başına yaşamak zorunda kalmış zavallı bir fikir hastasının iniltileri olarak tarif etmesi*" ise bu merak ve ilgi unsurunun bir hayli artmasında önemli bir katalizör görevi gördü (Ayvazoğlu, 2019: 456). Kısaca bu çalışmada, biri Batı'dan diğer Doğu'dan hayatlarının bir döneminde yalnız yaşamak zorunda kalan iki ada insanının hayatı ve hayata bakış açıları üzerinde duruldu.

- 2 -

² Erdal Noyan, kitabın bu yönü hakkında şu bilgiyi veriyor:

"1660 yılında Londra'da doğan Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe adlı romanını, 980 yılında Buhara'da doğan İbni Sina'nın ve 1106 yılında Gırnata'da doğan İbni Tufeyl'in Yakzan Oğlu Hay adlı yapıtlarından uyarladığı ileri sürülüyor. Örneğin Ümit Aktaş, Okuma Serüveni adıyla basılan kitabında bu yöndeki görüşe katılıyor. Belki böyledir yalnız aradaki başlıklar benzerlik sayılabileceklerden çok daha çok. Batı'daysa Defoe'nun, Şili'ye hayli uzaklıktaki ıssız Juan Fernandez Takımadaları'ndan birinden kurtarıldığı 1709 yılına dek dört yıl tek başına yaşayan İskoç denizci Alexander Selkirk'in yaşamını işlediği görüşünün benimsendiğini unutmadan aktarayım. Kitabın ilk basımının 1719 yılında yapılması bu görüşe destek veriyor" (Noyan, 2021: 139).

1. ROBINSON CRUSOE

Orijinal adı *Robinson Crusoe*'nun Yaşamı ve Şaşırtıcı Maceraları olan ve dilimize *Robinson Crusoe* adıyla çevrilen roman, 1719'da *Daniel Defoe* tarafından kaleme alınmıştır. Bu romanı edebiyatımıza ilk kazandıran *Şemsettin Sami* Bey olmuştur. *Robinson Crusoe*, 1885 yılında *Şemsettin Sami* Bey tarafından Fransız Ambroise Rendu nüshası esas alınarak Türkçeye aktarılır (Üstün, 2018: 178).³ Ferit Edgü, Tüm Ders Notları isimli eserinde Defoe'nun bu romanını ilk burjuva klasiği olarak kabul ediyor (Noyan, 2021: 139).⁴

1.1. *Robinson Crusoe*'un Konusu

Sıradan bir İngiliz ailesinin çocuğu olan *Robinson Crusoe*, denizlere açılarak dünyayı dolaşmak ister. Bir gün ailesinden habersiz bir ticaret gemisiyle denizlere açılır. Gemi fırtınaya yakalanınca Afrika sularında Faslı korsanlara teslim olur. Esir düşen Robinson, bir sandalla denize açılınca onu Portekiz gemisi bulur ve Brezilya'ya götürür. Robinson, bir İngiliz çiftçinin Afrika'dan köle getirme teklifi üzerine tekrar denizlere açılır. İçinde bulunduğu gemi Güney Amerika kıyısının biraz uzağındaki bir adanın yanında kayalıklara çarpıp batar. Fakat Robinson adaya sağ olarak çıkar.

Adada hiç kimse yaşamamaktadır. Robinson, ihtiyacı olan eşya ve benzeri şeyleri, batan geminin enkazından getirir. Baraka yapar, tahıl yetiştirir, keçileri ehlileştirir. Adadaki yirmi üç yılı böyle geçer. Adadaki yirmi dördüncü yılında Robinson, adanın diğer tarafında başka bir adadan gelmiş olan yerlilerin savaştığını görür. Robinson, yerlilerin tekrar gelmesinden korktuğu için sakladığı barut ve silahıyla onlara ateş eder. Yerliler de bu ateş sonucu ellerindeki bir esiri bırakıp kaçar. Robinson ele geçirdiği bu esire / yerliye Cuma adını verir ve İngilizce öğretir.⁵ Cuma'dan diğer adada on yedi adet daha beyaz esir olduğunu öğrenir. Bu yerli esirlerden biri de Cuma'nın babasıdır. Robinson ile Cuma,

³ Dilimize yapılan diğer bazı *Robinson Crusoe* çevirileri: *Defoe, Daniel* (2007). *Robinson Crusoe*, (Çeviren Mustafa Bahar), İstanbul: İskele Yayıncılık; *Defoe, Daniel* (1992). *Robinson Crusoe*, (Çeviren Akşit Göktürk), İstanbul: Görsel Yayınları; *Defoe, Daniel* (2004). *Robinson Crusoe*, (Çeviren Celal Öner), İstanbul: Alkım Yayıncılık; *Defoe, Daniel* (2010). *Robinson Crusoe*, (Çeviren Ahmet Tekin), İstanbul: Kumsaati Yayınları.

⁴ İlerleyen sayfalarda da ayrıca üzerinde durulacağı üzere Yalçın Küçük, ünlü ekonomist Adam Smith'e Defoe'nun bu eserinin kahramanı olan Crusoe'un modellik ettiğini iddia eder (Noyan, 2021: 139). Ayrıca Daniel Defoe'nun romanın merkezi kahramanı olan Robinson Crusoe, Türk edebiyatından bazı şairlerin şiirlerinde de kendisine yer bulmuştur: Cahit Sıtkı Tarancı: Robinson; Orhan Veli Kanık: Robinson; Necati Cumalı: Ada.

⁵ Cuma, Robinson'un yanında olmasına rağmen kendi benliğini kaybetmiş bir durumdadır. Robinson Cuma'ya İngilizce öğretir, dinini benimsetir, hizmetine alır. Cuma, asla efendisi olarak kabul ettiği Robinson'dan ayrılmayı veya ona itaatsizlik etmeyi aklından bile geçirmez. (Noyan, 2021: 140).

diğer esirler arasında yer alan Cuma'nın babasını kurtarırlar. Fakat Cuma'nın babası, geldiği adada kalan diğer esirleri kurtarmak üzere adaya geri döner.

Robinson'un adasına bir İngiliz gemisi demirler. Gemide isyan çıkınca Robinson ve Cuma gemiyi ele geçirirler. Robinson, Cuma ile İngiltere'ye gider (1687). Aradan geçen otuz beş yılın sonunda Robinson'un anne ve babası vefat etmiş olmasına rağmen iki oğlu, iki kız kardeşi ve bir erkek kardeşi hayatta kalmayı başarmıştır. İngiltere'ye dönen Robinson tekrar evlenir ve bu evliliğinden üç çocuğu daha olur. 1695'te bu ikinci eşi de vefat eder. Macera düşkünü olan Robinson ve Cuma, Robinson'un yeğeninin kaptanlık yaptığı gemiyle Çin'e gitmek üzere yola çıkar. Robinson ve Cuma, Çin'e doğru gemiyle yola devam ederken yerlilerin gemiye saldırması sonucu Cuma ölür. Gemi Çin'e ulaşınca, mürettebat Robinson'u Çin'de bırakır. Fakat Robinson kara yoluyla İngiltere'ye geri dönmeyi başarır.

1.2. Robinson Crusoe Hakkında

Bahse konu olan bu roman, bir gemi kazası sonucu ıssız bir adaya düşme konusunda yazılmış ilk eser değildir. Fakat bu konuda bir simge haline gelmiş olan ilk metindir. Robinson Crusoe'un yazarı olan *Daniel Defoe*, ülkeler arasında ticaret yapan bir tacir, aynı zamanda siyasetçi ve gazete sahibi bir edebiyatçıdır. Babası ise İngiliz kilisesinin hayatı düzenlediğini iddia ettiği baskıcı zihniyetinden bir an önce kurtulmak gerektiğini düşünen bir mum imalatçısıdır. Hayatının ilk yıllarında Presbiteryen papazı olmak üzere eğitim alan fakat papaz olmak istemeyen yazar, 1683 yılında ticarete başlar. İşte bu ticaret, bütün hayatı boyunca vazgeçemediği ilgi alanı olur. *Defoe*, aslında Rönesans ile ortaya çıkan ve rol model olarak ortaya atılan eğitilmiş, farklı alanlara ilgi duyan bir burjuva tipidir. Siyasi alanda ise uyanıklığı sayesinde Tory-Whig mücadelesinden istifade ederek kendine yer bulur. Gerek yurt içi gerekse yurtdışı birçok ticaret yapan, pek çok ülkeyi gezip dolaşan, bilgi sahibi, iyi eğitilmiş olan *Defoe*, bütün bu özelliklerine rağmen ticari hayatında on üç kez iflas eden biridir. Kısacası *Defoe*'nun kaleme almış olduğu *Robinson Crusoe* (1719), adada yalnız kalan Robinson isimli kahramanının, her türlü faaliyetini anlattığı kitaplar üçlemesinin ilkidir. Eser, başlangıcından nihayetine kadar *Robinson Crusoe*'nun otobiyografisi üzerine kurulmuştur ve bu otobiyografi anlatılmaktadır. (Yaşar ve Şen, 2020: 214).

Bu eser, en ufak insani bir iz barındırmayan bir coğrafyada, insanoğlunun yaşadığı yabancılaşmayı anlatır. *M. Asım Karaömeroğlu* da yabancılaşma metaforundan dolayı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun* Yaban isimli eseriyle *Robinson Crusoe* arasında bir bağlantı kurar:

“*Yakup Kadri'nin bu Yaban'ı bu düşmanca, donmuş, durağan, ilkel, çirkin köyde kendini 'Robinson Crusoe' olarak görmeye başlar. Köydeki evi ona 'ıssız bir ada' gibi gelir (Karaosmanoğlu, 1968: 98). Köylü denen bu mahlûkun bir ruhu varsa bile, bu ruhun izlerini nasıl sürebileceğini bilmez Ahmet Celal*” (Karaömeroğlu, 2003: 109).

Fakat *Robinson Crusoe*, bütün bunlara rağmen neredeyse tamamı bir hikâye olmaktan ziyade bir kapitalist eser hüviyetindedir. Eserin büyük bir kısmı dünyevi kelimesiyle tanımlanabilecek olan olaylar üzerine kurulmuştur. Maddi çıkar ve sömürü eserde yer yer kendisini fazlasıyla hissettirir. Robinson, çalışkan, zeki ve tutumlu bir kişi, mantığıyla doğaya hükmeden bir usta olarak kurgulanmıştır. Ancak *Robinson Crusoe*'nun asıl hikâyesi aynı zamanda fetih, kölelik, soygun, cinayet ve şiddetten oluşmaktadır (Hymer 1971, 42). Fakat *Michael Tournier*, klasik Robinson hikâyesine dayanarak yazdığı *Cuma ya da Pasifik Arafı* adlı romanında, bu Robinson metnini paramparça eder:

“*Ki bu mit, Batı modernliğinin girişimci birey kültürünü, vahşileri ve doğayı uygarlaştıran beyaz adam imgesini, üretim-tüketim tapınmasını ve zaman-düzen-disiplin kaygısını en özlü biçimde ifade etmektedir*” (Şişman, 2008: 163).

Hay bin Yakzan'ın kahramanları olan Hay ile Absal, ziyaret için gittikleri yakın adada yaşadıkları olaylardan sonra o adanın yöneticisi ve arkadaşları olan Salaman'a veda ederek kendi adalarına geri dönerler. Yaşamlarının sonun kadar da bu adada Tanrı'ya ibadet ederek hayatlarını devam ettirirler. Fakat *Robinson Crusoe* ise adayı kendi üzerine tapuladıktan sonra adadan ayrılıp Londra'ya gider. Hemen ardından da ticari amaçla başka ülkelere gider. Belki de bundan dolayı *Mustafa Özel*'in *Roman Diliyle İktisat* isimli eserinin büyük bir bölümü *Robinson Crusoe*'a ayrılmıştır.

Robinson Crusoe, burjuva ahlakı gereği o, işini ve servetini büyütmek ve böylece orta sınıfın tüm erdemlerine ulaşmak ister. Onun tek derdi yaşam koşullarını elinden geldiği kadar güzelleştirmektir. *Robinson Crusoe*, adanın sahibi olarak diğer insanlara sanki patronuymuş gibi iş verir. *Robinson Crusoe*, dönemin ideal tipi olarak Homo Economicus'tur ve hayat felsefesi Homo Homini Lupus'tur. Bu kadar ekonomik olarak

her şeyi planlayan adam, çok çalışmanın verdiği haz ile zaman zaman Tanrı'yı unuttur. Hatta Tanrı'ya bile hesap sorar, Tanrı'yı işine yarayacağı zaman hatırlar. Tanrı bir nevi onun için ekonomik eylemlerin meşrulaştırılması için kullanılan bir araçtır. Tanrı'yı unutacak kadar çalışmasının amacı ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade aç gözlülüktür. Onun için hayat, marjinal fayda üzerine bina edilmiştir (Çetin, 2007: 60).

Robinson Crusoe için servet ve bilgi en büyük güçtür. O, bu güçler aracılığıyla diğer insanların efendisi olabilmektedir. Para karşılığı sattığı kölesinin özgürlüğünü de satın almıştır. Onun için hayat da özgürlük de satılan veya alınan bir mülktür. Bu yüzden Robinson için değerler değil önemler, ihtiyaçlar değil arzular önceliklidir. Onun için bir ahlaki sorun yoktur fayda sorunu vardır. Ona göre metalaştırılamayacak hiç bir şey yoktur. Bundan dolayı o, her şeyin metalaştırılabileceğine inanır ki fazla meta sahibi olanların iktidarı devam edebilsin. Kendisinde olmayan ama iktidar aracı olabilecek her şey buna dâhildir. O, hayatı, özgürlüğü, doğayı, insanı, bilgiyi, asaleti, sınıfsal statüleri, siyasal ve toplumsal unvanları hatta krallığı parayla satın alınabilir hale dönüştürür. Para da güçtür ve kaynağı ticarettir. Toplumsal ve siyasal iktidar hiyerarşisini de yine bu güç ilişkisi belirler. Onun kurduğu adadaki toplum, güç, servet ve bilginin kurumlaştırılmış halidir. Hiyerarşiyi belirleyen de yine efendiye fayda sağlama yeteneğidir.

- 6 -

Robinson Crusoe, döneminin burjuva ahlakını yansıtan biri olarak dindar bir Protestan, çalışkan, üretken, kazanma hırsıyla dolu, tutumlu bir iş adamıdır. Hepsinden önemlisi *Robinson Crusoe*, eser boyunca gözlemlenen ve burjuvazinin önemli bir özelliği olan hesap-kitap adamıdır:

“Ne, ne kadar, ne zaman biriktirilecek, nasıl harcanacak ve nasıl tüketilecek? Tüm bunları bir muhasebeci titizliğiyle hesap eder ve en uygun şartları bulduğunda uygular. Pragmatik olması nedeniyle sonuçlarını iyice hesaplamadığı şeyleri yapmaya girişmez. Bir zaman mühendisidir. Zamanı boşa harcamak onun için en büyük günahdır ki bu yüzden gece-gündüz, karanlık-aydınlık demeden çalışır. Burjuva kültürünün zamana bakışı altında büyük dönüşümün temelidir. Onun için zaman, en değerli şeydir ve her kayıp zaman elde edilecek bir faydanın yok olması demektir” (Çetin, 2007: 61).

Yalçın Küçük, *Robinson Crusoe*'u ekonomik perspektifli bir bakış açısıyla şu şekilde değerlendirir (Küçük. 2004: 167):

“Dünyanın tüm çocukları ya okuyarak ya da duyarak Robinson Crusoe’yu biliyorlar. Daha önce yazıldı. Yazara, topluma ve ürüne beraberce bakmak zorunlu. Crusoe’un yazarı Daniel Defoe. Kapital’de Marx’ın zaman zaman görüşlerine değindiği Palgrave’nin bir Siyasal İktisat Sözlüğü var. Bunda, Daniel Defoe için şu yargı yer alıyor:

‘Hiçbir zaman bilimsel bir yazar değildi, ekonomik teoriye hiçbir katkısı olmadı. Ancak yaratıcı zekâsı, zaman zaman ulusun ekonomik düzeninde iyileştirmelere yol açtı ve canlı hayal gücü ile de bazen ekonomik gerçekleri yalın bir canlılıkla ortaya koydu’. (Palgrave, 1925: 535).

Buradan şu çıkıyor: Her dilden çocuğun okuduğu Robinson Crusoe’nun yazarı bir iktisatçı. Hemen söylemek gerek: Beşinci sınıf bir iktisatçı... Birinci sınıftan bir iş adamı. Yaşadığı zaman kesiti 1600 veya 1661 yılında doğmuş. Kesin değil. Ölümü kesin 1731 yılında. Demek, 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başının adamı. Defoe, 18. Yüzyılın başlarında yazıyor ve ölüyor... Ürün de [Kitap: Robinson Crusoe] bir adada tek başına Robinson Crusoe’un serüvenini anlatıyor. Doğa ile mutlu mücadelesini veriyor. Robinson, maddi değerlere önem vermez görünüyor. Bir İspanyol gemisinde altın ve gümüş buluyor. Dudak büküyor: ‘Bir bıçak olsa daha iyi olurdu’ diyor. Çocuklar Robinson’u böyle okuyorlar. Ancak başka türlü okumak da mümkün. Daniel Defoe beşinci sınıftan bir iktisatçı. Herhalde tesadüfen İspanyol gemisindeki altın ve gümüşten söz etmiş olamaz. Eklenecek olanlar şunlar: Batı Avrupa tarihinde 16. ve 17. yüzyıla merkantilizm dönemi deniliyor. Ticaret ön planda. Doğu ile ticaret yapılıyor. Doğu’da yeni ticaret imkânları aranırken, yanlışlıkla Amerika bulunuyor. Amerika’nın temelinde yanlışlık var. İspanyollar işe Amerika’nın altın ve gümüşlerini talan etmekle başlıyorlar. Gemiler, Amerika’dan altın ve gümüş taşıyorlar...

Öyleyse ilk sonuç şu oluyor: Daniel Defoe, çocuk romanında büyük iktisat tartışmalarına taraf oluyor. Altın ve gümüş ile ilgili illüzyonu, yanılsamayı, eleştiriyor. Fakat bu kadar değil, daha var. Batı Avrupa, 18. yüzyıla girerken feodalite ile mücadelede son dönemini yaşıyor. Defoe, bu mücadeleye de taraf oluyor. Feodalitenin olmadığı bir düzeni yazıyor. Doğa ile insan karşı karşıya, feodal yok. Ancak Robinson’un dünyasında yeni doğmakta olan dünya da yok. İkinci sonuçta bu... Daniel Defoe’nin ölümünden üç yıl önce, 1723

yılında, Adam Smith ölüyor⁶. Adam Smith öldükten birkaç ay sonra karısı Margaret Smith ilk ve tek çocuğunu doğuruyor. Yeni doğan çocuğa da Adam Smith adı veriliyor. Adam Smith'in oğlu Adam Smith sonradan çok meşhur oluyor. Robinson Crusoe'dan daha meşhur oluyor...

Anne Margaret Smith'in oğlu Adam Smith'e Robinson Crusoe'yu okuduğundan hiç kuşku yok. Siyasal iktisadın ilk büyük yazarı sayılan Adam Smith'e Robinson Crusoe'nun modellik ettiğinden de hiç kuşku duyulmamalı. Kuşkusu olanların, o her okuması ayrı bir âlem olan Grundrisse'nin başlangıcına bakması yeter. 1897 yılının yaz sonunda yazılmış olan Grundrisse'nin ilk paragrafında 'Smith ve Ricardo'nun başlangıç aldıkları bireysel ve yalnız avcı ile balıkçı, 18. yüzyıl Robinson'cularının hayalden yoksun fantezileri arasında yer alıyor' ifadesi var. Aynı sayfada Robinsonades kelimesi için düşünülen dipnotta 'Defoe'nun Robinson Crusoe'si doğrultusunda ütopyalar' yazıyor. Hiç kuşku yok, bir edebiyat eseri bir bilimsel eğilime yön veriyor.

Adam Smith siyasal iktisadın ilk büyük yazarı sayılıyor. David Ricardo ise sonuncusu oluyor. İşe bir edebiyat eseri ile başlıyorlar. Smith ve Ricardo'nun siyasal iktisadının, daha sonra, çok daha açığa çıkan hastalıkları da bu başlangıçtan geliyor. Bilimi toplumdaki ve sınıflardan soyutlama, Robinson Crusoe örneği ile doğuyor. Toplumsuz ve sınıfsız bir iktisadın başlangıcı buraya kadar dayanıyor... Marx, -Yalçın Küçük'ün Bilim ve Edebiyat kitabından aktarımıyla- şunları da söylüyor:

'Smith ve Ricardo, her iki ayakları ile imgelemlerinde bu 18. yüzyıl bireyini –bir yandan feodal toplum biçiminin çözülmesinin, diğer yandan da 16. yüzyıldan beri gelişen yeni üretim güçlerinin ürünü olan bu 18. yüzyıl bireyini-bir ideal olarak yaşatan ve varlığını geçmişe kadar uzatan 18. yüzyıl peygamberlerinin omuzlarına basıyorlar'.

Gerçekten, Smith ve Ricardo'yu, bu kadar kısa ve bu kadar güzel anlatmanın başka bir yolu görünmüyor. Kastedilen peygamber, Daniel Defoe; birey de Robinson Crusoe oluyor" (Küçük, 2004: 167).

⁶ Adam Smith: 16 Haziran 1723 ile 17 Temmuz 1790 yılları arasında yaşayan İskoç filozof ve ekonomist Adam Smith'in babası. Baba ile babasının vefatından sonra doğan oğul aynı taşımaktadır.

2. HAY BIN YAKZAN

İbn-i Tufeyl, “[*Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed b. Muhammed b. Tufeyl el-Kaysî*]’nin romanının adıdır” (Kutluer, 1999: 418). Ayrıca bu eser, İspanya’da yaşamış olan Arapların kurduğu Endülüs Devleti’nin en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Romanın yazarı olan *İbn-i Tufeyl* ise felsefe, tıp, edebiyat alanında eserler vermiş ünlü düşünür, yazar ve bilim adamıdır.⁷

Hay bin Yakzan, yalnız olarak bir adaya sürüklenmesine ve bir ceylan tarafından büyütülmesine rağmen tamamen gelişen hisleri sayesinde varlığı, varlığı yaratanı ve bu yaratmanın sonuçlarını önce hisseden daha sonra da kavrayan roman kahramanıdır. Maddiyat onda Robinson kadar ön planda değildir. Onun için varlık, yaratıcı ve felsefe daha ön planda gelir. Adada veya karşı adada tanıştığı insanlar üzerinde asal hükümler kurmaz, onları yönetmeye veya yönlendirmeye çalışmaz. Zamanı kullanma açısından da tutarlıdır. Mal biriktirmek veya aç gözlülük onun hayatında etkili olan faktörler değildir. Bir burjuva veya elit zümresine mensup olmadığı için yaşam tarzı konusunda son derece sıradandır. İnsanlar üzerinde baskı kurmadığı için karşı tarafta gittiği adada konuştuğu insanlar ondan etkilenmeyince adanın yöneticisi olan arkadaşına veda ederek Absal ile eski adasına geri dönebilir. İlk geldiği adayı terk etmediği gibi menfaat temin etmek için başka adalara da gitmez. Normal insanlar gibi hayata başlamadığı için his ve düşünce dünyası bir hayli gelişmiştir.

İbn-i Tufeyl’in *Hay Bin Yakzan*’ı, Mülkiyet denen kavrama inanmadığı için çevresinde bulunan insanlar üzerinde tahakküm kurmaz. Maddiyat hayatında yok denecek kadar az olduğu için “biriktirme ve sahip olma” da yoktur. Felsefe ve manevi duygular daha ön planda olduğu için akıl yürütme ve sorgulamada epey başarılıdır. Arap dünyası kaynaklı olduğu için Müslüman kimliği daha ön planda gelir ama misyoner değildir. Hayatı kendi

⁷ Çeşitli zamanlarda birçok dile aktarılmış olan Hay Bin Yekzan’ın tercümelerinden bazıları şunlardır:

“*Norbonnelu Moses Ibn Jashua (1349’da İbrânice’ye), Pico della Mirandola (XV. yüzyılda Latince’ye), Edward Pococke (Philosophus Autodidactus adıyla ve Arapça neşriyle birlikte 1671’de Latince’ye), G. Keith (1674’te İngilizce’ye), George Ashwell (1686’da İngilizce’ye), Simon Ockley (1708’de İngilizce’ye), Leon Gauthier (1900’de Fransızca’ya), Babanzâde Reşid (1923’te Mıhrab dergisinde Türkçe’ye; bu tercüme, Ruhun Uyanışı ya da Hayy İbn Yakzan’ın Olağanüstü Serüveni adıyla N. Ahmet Özalp tarafından sadeleştirilerek tekrar yayımlanmıştır [İstanbul 1985]), Z. A. Siddîkî (1955’te Urduca’ya), Bediüzzaman Fîrûzanfer (1955’te Farsça’ya) ve L. E. Goodman (1991’de İngilizce’ye) sayılabilir. Hay b. Yakzân’ın XX. yüzyıldaki neşirleri ise Leon Gauthier (Cezayir 1900), Cemil Salibâ – Kâmil Ayyâd (Dimaşk 1935), Ahmed Emîn (Kahire 1952) ve Albert Nasrî Nâdir (Beyrut 1986); M. Şerefeddin Yalıtaya, “Hayy İbni Yakzan Tercemesi”, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler, İstanbul 1937, s. 52-88” (Kutluer ve Katipoğlu, 1997: 553).*

kendine tanıdığı veya öğrendiği için deneme-yanılma konusunda epey sabırlıdır. Endülüs felsefe geleneğinin *İbn Bâcce*’den sonraki en önemli temsilcisi olan *İbn Tufeyl*, saraydaki meşguliyetleri sebebiyle fazla eser verme fırsatı bulamamışsa da günümüze ulaşan *Hay Bin Yakzan* adlı eseri bu filozofun sistemini oluşturan ana fikirleri vermektedir.

2.1. Hay Bin Yakzan’ın Konusu

Eserdeki olaylar birbirine yakın iki adada geçer. Adalardan birinde tabiatla baş başa yaşayan *Hay bin Yakzan*, diğerinde ise Selaman ve Absal (Ebsal) adlı iki kişi vardır. Selaman idareci, Absal ise mistik hayata eğilimi olan biridir. Diğer adada yalnız yaşayan Hay’ın doğumu konusunda iki görüş vardır. Birincisi Hay sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlılığın dengeli biçimde olduğu bir ortamda mayalanmış ve organik özellikler kazanmış çamurun ruhla birleşip canlılık kazanmasıyla meydana gelmiştir. İkincisi ise Hay, yakınlardaki diğer bir adada hükümdarın kız kardeşinin Yakzân adında biriyle yaptığı gizli evlilikten dünyaya gelmiştir. Annesi tarafından bir sandık içinde denize bırakılan bu çocuk, dalgaların sürüklemesiyle bulunduğu adaya ulaşır. Adaya sepet içinde gelip ağlayan Hay’ın yardımına bir ceylan gelir. Ceylan onu emzirerek gelişmesini sağlar. Hay, gelişmeye başlayınca tefekkür etmeye de başlar. Ateş hayatındaki dönüm noktası olur. Zamanla bir yaratıcının varlığını hissetmeye başlar. Varlığını hissettiği bu Tanrı’ya ulaşır. Hay adada bu tür manevi duygular içindeyken diğer adadan Absal gelir. Hay ile karşılaşır. Absal, Hay’a konuşmayı öğretir. Konuşmaya başlayan Hay ile Absal pek çok noktada anlaşmaya başlarlar. Daha sonra bu ikili kendi ulaştıkları, keşfettikleri gerçekleri anlatmak üzere Absal’ın yaşadığı adaya giderler. Ada halkına düşüncelerini anlatırlar ama bunda başarılı olmazlar. Bu başarısızlıkları üzerine adanın yöneticisi olan arkadaşları Selaman’a veda ederek ölünceye kadar ibadet etmek üzere Hay’ın yetiştiği adaya geri dönerler.

2.2. Hay Bin Yakzan Hakkında

İbn-i Tufeyl’in en tanınmış eseri, aynı zamanda felsefi bir roman olan *Hay bin Yakzan*’dır. Romanın merkezi kahramanı olan *Hay bin Yakzan*’ın hayatı, yedi yıllık zaman dilimleri halinde anlatılmıştır. *Hay bin Yakzan* da aynı *Daniel Defoe*’nun *Robinson Crusoe* gibi *İbn-i Tufeyl*’in kendi yaşam öyküsünden izler taşımaktadır. *İbn-i Tufeyl* eserini; *Dünyaya Gelişi*, *Doğanın Kucağında*, *Varlığın Özüne Doğru*, *Sıfırdan Sonsuza*, *Yolun Sonu ve Gerçeğin İki Yüzü* başlıkları halinde altı bölüm olarak kaleme almıştır.

On ikinci yüzyılda *İbn-i Tufeyl* tarafından yazılan ve bazılarınca ilk felsefî roman olarak kabul edilen *Hay bin Yakzan*, bir sepet içinde bir adaya gelir. Annesi ve babası yoktur. Onu adada karşısına çıkan bir ceylan büyütür. Fakat belirli bir zaman sonra onu büyüten ceylan vefat edince Yakzan, tefekkür etmeye başlar:

“Eserin ana tezi, insanın felsefî aydınlanışına engel olan bedenî ve nefsânî güçlerini aşarak bilginin semavî kaynağıyla temas kurabileceği ve böylece varlık mertebeleriyle kendisinin bu mertebeler arasındaki yerini kavrayabileceği fikridir” (Kutluer ve Katipoğlu, 1997: 551). İlhan Kutluer ve Hasan Katipoğlu, bu eseri ve eserde yer alan felsefeyi şu şekilde ifade ediyorlar:

“Hay Bin Yakzan başlığıyla yazılmış kitaplardan hareketle kaleme alınan eserlerin ortak tarafı belli bir felsefî aydınlanma öğretisine dayanmalarındır. Bu öğretisi esas itibarıyla, gerekli nazarî ve amelî şartları yerine getirmiş insanın bilginin melekî kaynağıyla temasa geçerek Tanrı-âlem-insan münasebetlerine dair temel felsefî hakikatlere ulaşabileceği kabulüne dayanır. Bu felsefî aydınlanmaya bazen mistik tecrübe de eşlik edebilir. Sonuçta bu tür eserlerde felsefî bilgi teorisi akıl, mistik sezgi ve vahyin birbiriyle uyum içinde olduğu şeklindeki ana fikre dayandırılmış olur” (Kutluer ve Katipoğlu, 1997: 551).

- 11 -

Mustafa Özel, *Roman Diliyle İktisat* kitabında *Hay bin Yakzan* hakkında şu bilgiyi aktarıyor:

*“Hay bin Yakzan. Uyanık Olan’ın Diri Oğlu. Kaynağı Yunan. Belki Yunan’dan da öteye giden bir yol var. Fakat orijinal metin bile elimizde olmadığından daha ötesini araştırmaya mecalimiz yok. Huneyn Bin İshak, miladi 9. asırda Yunanca metni Salaman ile Absal başlığı ile Arapçaya çevirmiş. İbn-i Sina bu metne dayanarak 11. asırda Hay bin Yakzan’ı kaleme almış.⁸ İbn-i Tufeyl ise 12. asırda bu türün zirvesi olan aynı adlı eseri yazmış. Daha sonra yazılanlar İbn-i Tufeyl’in gölgesinde kalmış: Sühreverdi (12. yy, *El-Gurbetü’l-Garbiye*), İbnü’n-Nefs (13.yy, *Er-Risaletü’l-Kamiliye fi’s-Siyer’in-Nebeviye*), Molla Cami (15yy, *Salaman ile Absal*).*

⁸ Eserdeki tiplerde müellifin *İbn-i Sina*’nın sembolik hikâyelerindeki kahramanlardan esinlendiği söylenebilirse de Hay, Absal ve Salaman, İbn-i Sina’nın onlara yüklemiş olduğu sembolik anlamlara sahip değildir. *İbn-i Tufeyl*’in eserinde kahramanlar birer insan tipini temsil ederken *İbn-i Sina*’nın eserlerinde birer soyut kavramın sembolüdürler. Ayrıca iki eserin kurguları arasında da alaka yoktur. (Kutluer ve Katipoğlu, 1997:552).

İbn-i Tufeyl'in eseri 1349'da İbraniceye, 1671'de Latinceye çevrilmiş. Başlığı Philosophus Autodidactus. Bu başlık bile modernliğe kaynaklık etmek için yeterli: Kendi Kendini Eğiten Filozof. İki Quaker, George Keith ile Robert Barclay, sırasıyla 1947 ve 1676 yıllarında bu Latince metni İngilizceye çevirmişler. George Ashwell ise 1686'da. Simon Ockly doğrudan Arapçadan ilk çeviriyi 1708 yılında yayımlamış. Defou'nun eserinin yayınlanmasından sadece 11 yıl önce! Binaenaleyh, İngiliz yazarın, gerçek bir kişi olan Alexandre Selkirk'i kadar, Hay'ı da kendine model olarak yazdığı görüşü gerçeğe aykırıdır. Gerçi ortaya birçok bakımlardan çok farklı bir eser çıkmıştır; fakat ana düşüncenin Endülüs'ten geldiğine şüphe yok gibidir" (Özel, 2018: 54).

3. ROBINSON CRUSOE İLE HAY BİN YAKZAN ARASINDAKİ BENZERLİKLER VEYA FARKLILIKLAR

Roman türünün tarihi üzerinde duranlar, bu yeni kurgu türünü ya *Don Kişot* ile ya da *Robinson Crusoe* ile başlatıyorlar. Birincinin kahramanı deli, ikincinin dengesiz. Hay ile Robinson'u karşılaştırmak, iki ayrı medeniyetin insana ve hayata bakış aşısını anlamamızı kolaylaştırıyor. Dengesizlik, hem *İbn-i Tufeyl*'in hem de *Daniel Defoe*'nun kurgularının nirengi noktası. *Hay bin Yakzan*'da daha geri planda tutulmuş; *Robinson Crusoe*'da ise bütün kurguya hâkim. Robinson'un dengesizliği bir kişiden ziyade, bir medeniyetin dengesizliği. Bundan dolayı kahramanımız, bu dengesizlikten azami fayda çıkarmak peşinde. Hay ise ileri yaşına kadar tabiatın kucağında, sonra kısa bir zaman medeni hayatın kucağında sonra kısa bir zaman medeni hayatın dengesizliğine dūçar. Fakat o, *Robinson Crusoe* gibi bu dengesizlikten kazanç devşirmeye değil, onu ıslah etmeye çabalıyor. Umudunu kesince de adasına dönüp sessiz sedasız ölümü bekleyebiliyor (Özel, 2018: 53).

Her iki eser de ıssız adaya düşen birini söz konusu eder. Bu adaya düşen kişilerden *Hay bin Yakzan Doğuyu*, *Robinson Crusoe* ise Batıyı temsil etmektedir. Halis Çetin'e göre *Hay bin Yakzan*, İslam medeniyetinin bir prototipi olarak Batı medeniyetini temsil eden *Robinson Crusoe*'un karşısına çıkartılmıştır. Dolayısıyla her iki eser, medeniyet vurgusundan bahsettikleri gibi ayrıca medeniyet düşüncesi üzerine de bina edilmişlerdir (Çetin, 2007: 46). Bu medeniyetleri temsil eden figürlerden birisi Doğulu [Müslüman] diğeri Batılıdır [Hristiyan / Protestan]. Bu eserler, bir insanın doğası üzerine yazılmış her

iki medeniyetin en üst eserleri arasında yer alırlar. Doğulu ideal tipi Hay, Batılı ideal tipi ise *Robinson Crusoe* temsil eder:

“Hay, o dönemde İslam medeniyetinin en önemli sorunsalı olan Tanrı ve akıl sorgulamasını yapmak, saf aklın Tanrı, doğa ve hayatla ilişkisini keşfetmek için saf medeniyet ve hikmet arayıcısı olarak ıssız adaya daha bebekken konmuştur. Robinson ise bunun tam aksine, kendi döneminde Batı medeniyetinin en önemli sorunu olan yeni bir medeniyet kurmak ve diğer medeniyetlerin medenileştirilmesini sağlamak örnekliği için adaya ilkel insanları medenileştirecek uygar insan misyonu ve donanımıyla getirilir. Bu açıdan bakılınca Hay, doğa ve hayat kaynaklı bir medeniyeti tecrübe / deneme yanılma yoluyla kurmaya çalışan bir kâşif, Robinson ise doğa ve hayata hükmeden ve onları kendi misyonu ve bilgisiyle yeniden düzenleyen bir medeniyet mucididir. Kısaca bu hikâyelerden biri medeniyet arayışını, diğeri bir medeniyet yayılışını anlatır. Doğal olarak da kahramanlardan birisi misyon diğeri de misyonerdir” (Çetin, 2007: 47).⁹

- 13 -

Hay adaya, bebek halindeyken bir sepetin içinde kimsesiz olarak geliyor. Robinson ise serüvenci ruhunun kurbanı olarak ıssız adaya sürükleniyor. Hay’ın babası belli değil onu bir ceylan büyütüyor. Robinson’un belli ama Robinson babaya isyan halinde. Robinson’un yanında Cuma, Hay’ın yanında Absal var ama Robinson Cuma’yı bir insandan ziyade bir nesne bir varlık olarak görüyor. Hay ise Absal’ı daha insani görüyor. İnsana yaklaşımlarında bile bakış açıları farklı: Biri [Robinson] insanı sömürülecek bir cisim olarak diğeri [Hay] ise insan olarak görüyor.

Her iki eserde de kapitalizm veya kapital var ama Robinson’daki kapital düşünce Hay’ın çok çok üzerinde. Robinson için neredeyse her şey para veya maddi çıkar düşüncesidir. Hatta kendisinin de içinde bulunduğu fakat batan gemi batığına gittiğinde orada bulduğu paralara bakar ama adada ihtiyacı olan silah, barut gibi malzemeleri alır. *Hay bin Yakzan*’da toplumu bozan unsurlar dünya nimetleridir. Hay’da toplumu bozan unsurlar

⁹İlhan Kutluer ve Hasan Katipoğlu, *Hay Bin Yekzan* üzerinden Doğu-Batı durumuna şöyle bir katkıda bulunuyor: “Eserdeki sembollerin başında gelen Hay bin Yakzan, İbn-i Sina sisteminde faal aklı yahut Cebail’i simgelemektedir. Hay bin Yakzan sembolüyle yalnızca faal aklın meleki şahsiyeti öne çıkarılmış olmamakta, bu baş meleğin varlığın bilgisine ulaşma yolunda filozofun mürşidi olduğu da vurgulanmaktadır. İkinci önemli sembol doğu-batı kavramlarıyla ortaya konmuştur. Doğu süretin, meleki ve ruhani varlık mertebelerinin sembolü olarak kozmik doğudur ve kelimenin coğrafi anlamıyla ilgisi yoktur. Güneşin doğduğu yer olarak meşrik, hem varlık nurunu hem de felsefi aydınlanmayı simgeler. Batı ise en ucunda, Kur’an’da yer alan Zülkarneyn kıssasındaki güneşin battığı “ayn hamie” ile (el-Kehf 18/86) simgelenen heyûlâ (ilk madde) olup batıdan doğu istikametinde ilerleyiş heyûlâdan itibaren unsurlar, madenler, bitkiler, hayvanlar, insanlar ve gök cisimleri şeklindeki basitten karmaşığa doğru cismanî varlık mertebelerine ulaşma anlamına gelir”. (Kutluer ve Katipoğlu, 1997:551).

yani dünya nimetleri, Robinson'un peşinden koştuğu unsurlardır. Hatta Robinson dünya nimetlerine o kadar meyilli veya hırslıdır ki sadece ikamet ettiği ada ile yetinmez ve zaman zaman karşıdaki adaları da düşünür. Robinson'un karşıdaki adaları düşünmesinin de temelinde bu dünya nimetlerine karşı olan hırsı yatmaktadır.

Robinson Crusoe'un kahramanı kendi kimliğini, bütün olumsuz özellikleri yüklediği Cuma'yı ötekileştirerek kurar:

“Robinson Crusoe'un tabiatla ilişkisi ancak fetih ve hükmetme terimleriyle ifade edilebilir. Hay bin Yakzan'da ise tam tersine tabiat ve diğer insanlar, kahramanın evrendeki tevhide ulaşmasını sağlayan birer vasıta"dır” (Şişman, 2008: 163).

Robinson romanında kahramanımız girişimci bir bireydir. Çıktığı adada Batı kültürünü minyatür boyutlarda yeniden kurar. Üretim-tüketim süreci adeta kutsal bir ritüel gibidir. Robinson'da, modern Batılı toplumun zaman, düzen, disiplin kaygısı çok bariz bir şekilde görülür. Doğa alt edilmesi, kontrol altına alınması gereken vahşi bir güçtür. Robinson tek başına yaşadığı adada, kendisine Batı medeniyetinin küçük bir örneğini kurmakla kalmaz: Batılı-uygar-beyaz adam olarak kendisini ötekileri medenileştirmekten de sorumlu addeder. Cuma adını verdiği yerliyi uygarlaştırmak için hummalı bir çabaya girer. Robinson, Cuma'da ötekini görür, karşılaştırarak kendi kimliğini oluşturacağı, bütün olumsuzlukları yükleyeceği başkasını. Cuma ne değilse, Robinson odur. Robinson, adasına kendisiyle birlikte ferdiyetçiliği, silahını, tarıma elverişli hale getirdiği tabiat ve hâkimiyeti altına aldığı Cuma üzerindeki iktidar arzusunu da getirmiştir.

- 14 -

Hay bin Yakzan, yalnız bir adada yaşasa ve kendisine hiçbir peygamberin mesajı ulaşmasa da insanın sadece tabiattaki tecelliden yola çıkarak “insan-ı kâmil” olabileceğini anlatmaktadır. *Robinson Crusoe* ise batık gemide bulduğu İncil sayesinde Tanrı'nın varlığına inanır. *Robinson Crusoe*'da, *Hay bin Yakzan* gibi manevi bir arayış yoktur. Robinson'daki arayış, *Hay bin Yakzan*'ın zıddına huzursuz bir arama ve fetih çabası üzerine kuruludur.

Hay bin Yakzan aynı Musa peygamberde olduğu gibi yüzen bir sepetle bir adaya gelir. *Robinson Crusoe* ise insanların arasında dünyaya geldiği için medeniyeti tanımakta ve bilmektedir. Bundan dolayı *Hay bin Yakzan*'ın medeniyet bilgisi hiç yoktur. Hatta konuşmayı bile bilmez. O kadar yalnızdır ki onu bir geyik büyütür.

Kimliğin kuruluşu açısından da esas bir farklılık söz konusudur. Cuma'yı ötekileştirerek kendi medeni kimliğini tesis eder. *Hay bin Yakzan* ile Absal'ın birbirlerine karşı konumlarında ise böyle bir durumla karşılaşılmaz. Hay ile inzivaya çekilmek üzere adaya gelen Absal arasındaki münasebet, iki Hak aşığının ortak yolculuğu (seyr ü sülûku) olarak değerlendirilebilir ancak. Birinin diğerini ötekileştirmesi söz konusu değildir. Tam aksine birbirlerine mürşid olurlar. Zaten her ikisi de Mutlak Hakikat olan Allah önünde kuldurlar.

Bilindiği gibi roman, Avrupa'ya özgü bir edebi / felsefi türdür. Fakat boşlukta doğmamış. Doğulu kaynaklardan biri, *Hay bin Yakzan*. Kaynağını Yunan'a borçlu olan mükemmel bir felsefi kurgu. Ona kıyasla *Daniel Defoe*'nun *Robinson Crusoe*'su ekonomi-politik bir hayalnâme. Fakat öyle bir hayalnâme ki, İngiliz toplumu üç asırdır sanki bu spekülör casusunun öngörülerini gerçekleştiriyor. Hayal, gerçeği önceliyor, kuvveden fiile çıkmaya zorluyor.

İnsanoğlunun doğal şartlarda yaklaşık çeyrek yüzyıl toplumsuz, tarihsiz ve geleneksiz yaşama mücadelesini konu edinen bu iki kurgunun her iki kahramanından [*Hay bin Yakzan - Robinson Crusoe*] biri Doğulu biri Batılı. Biri Müslüman biri Hristiyan. Ayrıca her ikisi de deneysel bilim yöntemini öne çıkarıyor; insanın akıl ve zekâsının önemini vurguluyor.

Müesses din ve eğitim kurumları olmadan da insanoğlunun Tanrı'nın ve eşyanın hakikatini kavramasının, bu suretle de ebedi kurtuluşa ermesinin mümkün olduğunu vurguluyor. Hay, yaratıcıyı sorgulama ve akıl yoluyla bulurken Robinson gemi batığından aldığı İncil ile buluyor. Fakat Hay'da etkili olan dini unsurlar Robinson'da pek etkili değildir. Robinson'da maddi çıkar, dinden daha önceliklidir. Raobinson'da Tanrı inancı fayda kavramıyla çok yakından ilintilidir. Robinson bundan dolayı tüm varlıklara pragmatik olarak bakar. Tanrı'yı bile zaman zaman kendine faydalı olup olmamasına göre değerlendirir. Tüm varlıklar onun için iki sınıftır: Faydalanılacak olanlar, faydalanılmayacak olanlar veya mutluluk verenler ile acı verenler. Ama Hay'daki Tanrı düşüncesinde fayda kavramı yoktur. Kısacası *Robinson Crusoe*'un ana meselesi yaşamaktır. *Hay bin Yakzan*'ın ise evreni yaratan yüce yaratıcıya ulaşmaktır (Çetin, 2007: 49).

Her iki eserde geleneksel kavramlar sorgulandığı gibi dini kavramlarda yenilikler öneriliyor. Belirli ölçülerde, farklı inançlara mensup kesimlerin dini hoşgörü ve barış içinde bir arada yaşamaları savunuluyor.

Her iki eser karşılıklı olarak mukayese edildiğinde kapital açısından da büyük farklılıkların olduğu ortaya çıkmaktadır. Merkezi kahraman olan Hay, tabii olan kapital dünyasını oluşturur. Her şeyi amacı doğrultusunda, israfa yönelmeden ve geleceğini düşünerek tüketir. Konforlu bir tüketimi istemez, sadelik önemlidir ve her işinde amacı bahse konu olan o işi en masrafsız bir şekilde gerçekleştirmektir. İsrafi sevemediği için sadece ihtiyaçlarını karşılamak için iş yapar. Bundan dolayı onun nazarında çalışmaktan daha çok dinlenmek, tabiatı, Tanrı'yı düşünmek önceliklidir (Tufeyl, 1996: 132). Hay'a göre insanı erdemden uzak tutan, Allah'ın emrettiği gibi yaşamaktan ve onunla ruhen bir olmaktan alıkoyan pek çok şeyin temelinde dünya malı ve makam gelmektedir. O, insanın aşırı derecede çalışmasını ve her türlü vasıtayı kullanarak varlık sahibi olmasını eleştirir. Hay sadece hayati gerekliliklerin giderilmesi için çalışması gerektiğini düşünür. Robinson ise Hay'dan farklı olarak kapitalist insan tipini anımsatır. Çünkü sadece üretim ve tüketimi düşünür. Yaşamının bir tek gayesi vardır o da çalışmaktır. Hatta kendisine göre mistik inancının gereği olarak çalışmayı ibadetlerin en önemlisi olarak kabul eder. İşte bu bakış açısı veya anlayış iş ahlakı bakımından Kalvinizm'i hatırlatır. Zamanın en ufak bir dilimini kendisine vakit ayırarak veya dinlenerek geçirmez. Hiçbir zaman her ne şart altında olursa olsun sadece şahsi konforu için çalışır. Bu durum ona tahmin edilemez bir zevk verir. Hayatta en çok zevk aldığı ise tamamladığı bir işi izlemektir (Defoe, 1998: 67). Robinson, kapitalist bir dünya görüşüne yakın olduğu için ihtiyacını karşılamak için bütün yolları denemekten çekinmez (Çetin, 2007: 58). Ayrıca batık gemideki her şeyi çadırına taşımasına rağmen hâlâ gözü doymadığı için o dönemin çok moda birey tipi olan 'Homo Ecomomicus'u anımsatır (Defoe, 1998: 52/120). Hatta kapitalizmin ortaya çıkmasına sebep olduğu düşünülen "biriktirme duygusu" Robinson'da zirve yapmıştır. Onun, batık gemide bulunan ve gemiye her daldığında gördüğü fakat yalnız başına yaşadığını düşündüğü adada işine yaramayacağını anladığı halde paradan vazgeçmeyerek batık gemideki parayı yanına alıp adaya getirmesi, ondaki kapitalizmin birer ipucu hüviyetinde olan "biriktirme/toplama" düşüncesinin göstergesidir. Bunda dolayı da o, kapitalist burjuva tipinin klasikleşmiş örneğidir (Defoe, 1998: 53).

SONUÇ

Hem *Hay bin Yakzan* hem de *Robinson Crusoe* birer edebi metindir. Hatta bu eserlerden birisi *Cervantes*'in *Don Kişot* isimli eserinden daha önceki bir tarihte kaleme alındığı için modern romanın başlangıç eserleri arasında gösterilmektedir. *Robinson*'da, maddiyat daha ön planda geldiği ve ekonomik gerçeklik her türlü duygunun üzerinde olduğu için *Robinson Crusoe*, feodal dönemde ahlak, din ve kahramanlığı önemseyen insan tipinin, ekonomik değerleri önceleyen insan tipine dönüşmüş ve bir roman kahramanının bedeninde cisim bulmuş halidir. Fakat *Hay bin Yakzan* ise maddiyata çok değil hiç önem vermediği gibi Tanrı'yı arayış metaforunun daha ağır bastığı bir eser hüviyetindedir. Böyle olması da son derece doğaldır çünkü biri Batı'yı biri Doğu'yu temsil eder. Her iki edebi metin de gayet doğal olarak yaşandığı çevrenin ve kültürün izlerini taşırlar. *Hay bin Yakzan*'da felsefe veya felsefi bakış açısı daha ön planda yer almaktadır. *Hay bin Yakzan*, *Robinson Crusoe*'a göre daha insancıldır. Birisinde [*Robinson Crusoe*] macera devam ederken diğesinde [*Hay bin Yakzan*] macera yerini münzevi bir hayata bırakır. Bu durumun sebebi ise ilkinin dünyayı ve dünya nimetlerini istemesi, diğesinin ise arayışı [Tanrı] bulmasıdır.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu B. (2019), *Tevfik Fikret*, İstanbul, Everest Yayınları
- Çetin H. (2007), Hay Bin Yakzan-Robinson Cruose, Doğu Batı Dergisi, 41, 45-69
- Defoe D. (1998), *Robinson Cruose*, [Çeviren: Melike Kır], İstanbul, Şule Yayınları
- Hymer, S. (1971), Robinson Crusoe And The Secret Of Primitive Accumulation, Robinson Crusoe's Economic Man: A Construction And Deconstruction, Routledge, London, 42-44
- Karaosmanoğlu Yakup Kadri. (1968), *Yaban*, İstanbul, Remzi Kitabevi,
- Karaömeroğlu M. A. (2013), Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler, Doğu Batı Dergisi, 22, 105-131
- Kutluer İ. ve Katipoğlu H. (1997), Hay Bin Yakzan, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16, 551-554
- Kutluer İ. (1999), İbn-İ Tufeyl, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 20, 418-425,
- Küçük Y. (2004), *Edebiyat Ve Bilim*, İstanbul, İthaki Yayınları
- Noyan Erdal. (2021), “Sömürge Robinson”, Edebiyat Ortamı, No: 78, S.139-141
- Özel M. (2018), *Roman Diliyle İktisat*, İstanbul, Küre Yayınları
- Palgrave R. (1925), *Dictionary Of Political Economy*, London, Macmillan And Campany Limited
- Şişman N. (2008), *Günün Kısa Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları
- Tufeyl İ. (1996), *Hay Bin Yakzan*, [Çeviren: Şerafettin Yaltkaya- Babanzade Reşid], İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Üstün M. C. (2019), Şemsettin Sami'nin Robinson Çevirisi İçin Türkiye Türkçesi Ekseninde Bir Çeviri Değerlendirmesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi / Journal Of Turkish Researches Institute, Erzurum, 64, 129-180
- Yaşar R. Ş. ve Şen İ. K. (2020), Robinson Muhasebesi Ve Homo Economicus, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, [Özel Sayı], 22, 214 – 227